

Дроздовський Д. І.

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України

ІСТОРІЯ СУЧАСНОГО БРИТАНСЬКОГО РОМАНУ: ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто підходи до написання історії сучасного (після 2000-го р.) британського роману. Поштовхом до дискусії стали міркування проф. Т.В. Міхед про автаркію й рекурсивність як чинники історії літератури в аспекті залучення цих настанов до написання історії (американської, британської тощо) літератури. Дослідниця зі свого боку відштовхується від підходів Т.Н. Денисової, які вітчизняна американістка реалізувала під час створення індивідуальної історії американської літератури. У 2017 і 2019 рр. у Великій Британії опубліковано видання, у яких здійснено спробу написання новітньої історії британського роману. У статті проаналізовано ключові тенденції, що знаходять свій вияв у розвідках дослідників-авторів статей про сучасний роман; виявлено сильні й слабкі сторони у праці «The contemporary British novel since 2000», а також запропоновано теоретичні міркування про важливість створення теоретичного тезаурусу постпостмодернізму, який дав би можливість написати як цілісний процесуальний наратив сучасну історію літератур (зокрема в жанровій парадигмі роману), виявляючи зв'язки з попередніми культурними періодами (модернізм, постмодернізм) на жанровому, поетологічному, проблемно-тематичному й філософському рівнях. Наголошено на теоретичних аспектах у написанні історії сучасного британського роману. Аналіз історико-літературних матеріалів, представлених у компендіумі «The contemporary British novel since 2000», засвідчує брак спільних критеріїв аналізу сучасних британських романів, що позначається на різних підходах авторів до викладу матеріалу (залучення або відмова від розгляду творів, написаних до 2000-го р., недотримання однієї лінії під час розгляду різних авторів, наприклад, поетологічної, жанрової, філософської та ін.). Запропоновано реперні точки, або ж ключові концепти, які уможливають розгляд історії британського роману як цілісного філософсько-естетичного й жанрово-наративного феномену, який має доволі різну інваріанту репрезентацію в сучасних письменників Великої Британії.

Ключові слова: історія літератури, постпостмодернізм, сучасний британський роман, теорія літератури.

Пам'яті Віталія Григоровича Дончика

Постановка проблеми. У статті «Історія літератури: між кенотичним лабіринтом та автаркією», інспірованою багаторічною науковою роботою над історією американської літератури Тамари Наумівни Денисової й повагою до світлої пам'яті про науковця (Т.Н. Денисова була Учителем авторки статті), Т. В. Міхед порушує питання про вектори репрезентації сучасної історії літератури. Дослідниця наголошує на важливості історичного бачення літературного процесу, проте розуміє, що сьогодні ми перебуваємо в ситуації множинності історій. Студія Т. Міхед виявляє вдячність і повагу [4, с. 70] до української дослідниці, яка написала історію американської літератури ХХ й початку ХХ ст., визначаючи методологічні проблеми написання історії літератури на сучасному етапі розвитку літературознавства й університетського викладання літератури загалом.

На початку 2019 р. у Великій Британії побачив світ компендіум «The Routledge Companion to Twenty-First Century Literary Fiction» (редактори Деніел О'Гормен і Роберт Іглстовн) [6], що є спробою сучасного окреслення історії британського роману новітнього періоду. Ще раніше, в 2017 р., у видавництві Единбурзького університету була надрукована праця «The contemporary British novel since 2000» [5], у якій представлено літературознавчі розвідки дослідників, об'єктом уваги яких є сучасний британський роман після 2000-го р. Це видання доцільно схарактеризувати як приклад історії літератури, написаної сучасними дослідниками про сучасний роман, який припадає на період постпостмодернізму. Останнє поняття в різних інваріантах (постпостмодерністський наратив та ін.) поодинокі трапляється в роботі, проте не здобуває чіткої дефініції, як і самі принципи написання історії сучасного роману в науковій редакції Дж. Ечісона (James Acheson).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Единбурзький компендіум сучасного британського роману після 2000-го р. «The contemporary British novel...» (2017 р.) репрезентує стратегію хронологічного огляду матеріалу, який структуровано за персональним принципом. Видання пропонує історико-літературний огляд 18 авторів. У межах кожного розділу про автора (від І. Мак'юена до А. Форни) йдеться про розгляд їх романної творчості. Історико-хронологічний принцип, покладений в основу компендіуму, витримано не завжди. Інколи автори розвідок розпочинають огляд із творів, написаних 2000-го р. або пізніше, деякі літературознавці розглядають романи, які були написані до 2000-го р., що в принципі видається логічним. Водорозділ 2000-го року є доволі умовним, світоглядно-філософські зміни, які вирізняють творчість від постмодерністської, не можуть бути представлені у творах, починаючи з певного року. Зазначена межа в компендіумі умовна. Проте принцип викладу матеріалу в авторів розділів відрізняється. Так, у розділі про Ієна Мак'юена недоречним було випускати в огляді роман «Амстердам» (1999 р.), який хоча й має виразні постмодерністські риси, зокрема в аспекті іронічного зображення дійсності, проте є важливим етапом у зверненні письменника до «медиалізованої проблематики», яка буде значно посилена в романі «Субота» (2004 р.).

Отже, принцип історико-хронологічного викладу матеріалу в компендіумі по-різному реалізовано в авторських розвідках, а отже, справедливим є міркування літературознавців про те, що сьогодні ми перебуваємо у просторі авторських історій. Ідеться навіть не про те, що «Кожне покоління має написати власну історію, визначити її у власних термінах» [5, с. 70-71; зауважу, що цитата у статті Т. Михед узята з роботи Т.Н. Денисової «Історія американської літератури» (К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2012, с. 7); авторка статті зауважує, що Т. Денисова взяла цю думку в Р. Спіллера, на якого покликається], а про неможливість, складність упорядкування матеріалів, написаних різними дослідниками, які працюють ва один час, задля створення спільного історико-літературного наративу. У тих випадках, коли йдеться про колективну історію літератури (на відміну від проекту Т.Н. Денисової, який вона реалізовувала впродовж років сама), складно, визначивши спільний вектор і окресливши підходи та критерії, досягнути цілісного бачення літературного процесу, який відображає сьогодення.

Постановка завдання. Важливо услід за окресленими полемічними рефлексіями Т. Михед і з огляду на нещодавно опубліковані спроби літературознавців представити історію сучасного роману у Великій Британії розробити критерії для академічної моделі історії сучасного роману, що, відповідно, оприявнюватиме тенденцію нового літературного напрямку — постпостмодернізму. Для цього важливо критично проаналізувати представлені на розсуд англістів наявні компендіуми, виявивши їх сильні й слабкі сторони, а також специфіку наукової репрезентації сучасного літературного процесу (в аспекті романістики) однієї з провідних європейських країн. Зазначений аналіз дасть можливість поставити питання про уніфікацію, якщо це можливо, критеріїв у написанні історії сучасної (після 2000-го р.) літератури. Т. Михед у згаданій розвідці ставить ключове питання про важливість ревізювання канону в кожній новій історії літератури й водночас наголошує на важливості діалогу «автаркією канонічного знання», реалізованою в академічній історії літератури, та рекурсивним підходом, наприклад, у курсах літератури, що мають стосунок до викладання в університетах: «Спостереження за чужим вигаданим життям і «проживання чужої реальності» має отримати мотивацію вміння не тільки «читати» життя, а й «писати» життя. Оскільки це, зрештою, доведеться робити наступним поколінням, то наступне завдання – не відкидання «липи» попереднього досвіду, а «ревізія» канону і класики, тобто кардинальна зміна оптики її бачення і прочитання. І це можливо робити вже, зваживши на рекурсивність навчальних курсів і програм, які щороку починаються й закінчуються та які щороку з початком нового кола кенотичного лабіринту придатні до модифікації з урахуванням нових реалій і викликів сучасності. Якщо історія літератури як підручник та академічне дослідження може собі дозволити стан автаркії, то навчальна програма потребує рекурсивного оновлення фільтрів та обраних для їх формування маркерів. Оце, ймовірно, найскладніше, варіативність зі збереженням стабільності, поєднання постійно модельованого лабіринту навчання й автаркії канонічного знання» [4, с. 72].

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи способи репрезентації історико-літературного процесу в сучасних британських працях, помічаємо, що історія сучасного британського роману є, що загалом природно, *теоретизованою* історією, у якій у загальному історико-хронологічному викладі наявні теоретичні рефлексії

з приводу проблемно-тематичних, мотивних і філософсько-світоглядних комплексів, представлених у сучасних творах. Наявність у історико-літературних дослідженнях теоретичних компонентів зумовлена і самим матеріалом (романи часто є своєрідною авторською літературно-художньою відповіддю на певні теоретичні аспекти життя, скажімо, на розробку теорії суперструнної реальності в астрофізиці або ж на дослідження в нанотехнологіях), і особливістю розвитку літературознавства, яке сьогодні тяжіє не лише до фактологічної достовірності, а й до інтерпретації матеріалу в певних теоретичних координатах. Остання тенденція справді знаходить своє відображення в єдинбурзькому компендіумі. Вона дає можливість зацікавити читачів, розширюючи їх уявлення про сучасний процес не лише датами, а й інтерпретаціями, які допомагають краще сприйняти й візуалізувати певні тенденції літературного процесу. Водночас теоретичні акценти, які розставляють автори розділів, різні: вони детерміновані як особливістю досліджуваного матеріалу (романами певного автора), так і науковими уподобаннями авторів, які не можуть не позначатися на інтерпретаційному векторі.

Кількість опублікованих романів у Великій Британії, починаючи від 2000 р., є настільки значною, що не дає можливості говорити про інший тип історії, як про такий, що передбачає лише фіксацію назв, якщо послуговуватися принципом максимальної об'єктивності висвітлення літпроцесу. Такий підхід дав би можливість представити панораму назв, на основі яких, безперечно, можна реконструювати хіба тематичне розмаїття сучасного роману в цій країні, проте жодним чином такий підхід не дасть можливості визначити поетологічні, наративні та світоглядні параметри романів.

18 авторів, представлених у компендіумі «The contemporary British novel since 2000», оприявнюють у творах різні проблемно-тематичні комплекси, світоглядно-філософські параметри, наративні техніки. Редактор доволі умовно визначив п'ять магістральних блоків у виданні («Four Voices for the New Millennium», «Realism and Beyond», «Postmodernism, Globalization and Beyond», «Realism, Postmodernism and Beyond: Historical Fiction»; «Postcolonialism and Beyond»). На мою думку, ці назви не вичерпують усієї складності тенденцій, представлених у творчості кожного з 18 авторів.

Так, у розділі «David Mitchell: Global Novelist of the Twenty-First Century» про Девіда Мітчелла

йдеться про динаміку поглядів письменника, починаючи від його магістерської роботи «Levels of Reality in the Post-Modern Novel» [5, с. 31] до романів «The Bone Clocks» та «Slade House», у яких виразним є звернення письменника до тем «надприродного». Наскрізною в розділі є проблема пошуків реальності, можливості її філософського осмислення та художнього конструювання як багаторівневого феномену. Розуміємо, що Д. Мітчелл мав академічний інтерес до теорії постмодерністської реальності як явища, що має кілька рівнів, а отже, як і в романістиці І. Мак'юена у Д. Мітчелла неможливо не брати до уваги впливів постмодернізму. Проте, як зазначає Б. Фінні, письменник виходить за межі постмодернізму у своїх шуканнях. Логіка розгортання наративу у статті окреслює спробу дослідника впорядкувати ті риси, які визначають специфіку уже постпостмодернізму. Не можу сказати, що цієї мети вдалося повністю досягнути, принаймні вона розкрита передусім у площині тематичній.

У будь-якому разі компендіум «The contemporary British novel since 2000» репрезентує історію британського роману після 2000-го р. як історію можливих теоретичних інтерпретацій романів, визначення їх поетологічних і філософських особливостей. Ідеться не про докладний опис усіх проблем у самих творах, не про іманентний прискіпливий аналіз (close reading), а про фокусування на найпримітніших рисах.

Іншим важливим центром уваги авторів і редактора компендіуму є «реалізм» як чинник сучасної британської романістики. Д. Пантер розглядає один епізод про транспортну аварію [5, с. 19-20] із роману «Субота», щоб підкреслити увагу письменника до «об'єктивування речей» у створеному художньому світі, акцентувати на особливому інтересі до зображення феноменів, які не стосуються антропосвіту, проте сприйняття яких свідчить про особливості світоглядних позицій персонажів, даючи можливість усвідомити як психологію.

Докладний опис дійсності притаманний і романові «Morvern Callar» (1995) А. Ворнера, у якому, на думку автора розділу, виразно репрезентовано ландшафти західного узбережжя Шотландії, проте водночас наголошено на універсалізації простору, позбавлення ландшафту чітких географічних маркерів [5, с. 88].

Мотив «глобалізації» дійсності також належить до ключових у пропонованому виданні, він проходить через різні розділи й різні романи, обрані для аналізу. Натомість виклад цієї про-

блеми, на мою думку, є суб'єктивним і визначений тими реперними точками, які важливі для дослідників. Не можна погодитися, що проблематика в зображенні часу і простору є наскрізною в усіх розвідках (хоча образ часу є однією з виразним метатем англійської/британської літератури). Так, у статті про Д. Мітчелла лише поодиноким згадано про концепції часу (ідеї «future present», «“real” past» [5, с. 31] запозичено з дослідження Патріка О'Доннела, що зазначає Б. Фінні), яку експлікує автор, і не розглянуто, як зазначена концепція дає можливість реалізувати ідеї (мотив) глобалізації нарративу.

Крім того, хоча в розвідці про Д. Мітчелла й представлено погляд на романи письменника як такі, у яких поступово увиразнено лінію репрезентації східного світогляду й східних компонентів (навіть на рівні місяця подій — Японії — в романі «The Thousand Autumns of Jacob de Zoet», 2010), проте не розкрито питання про те, чи не є така стратегія чинником глобалізації нарративу й намагання автора сконструювати художню реальність, у якій зображено вчинки, події, погляді представників усіх рас, персонажів різної етнічної належності та ін. Зазначена стратегія представлена зокрема в романі «Хмарний атлас» (2004), у якому експліковано персонажів, котрі мають різну природу (від людського до постлюдського), різні етнічні коріння (тихоокеанське, азійське/паназійське, американське, європейське та ін.).

Висновки і пропозиції. Сьогодні, коли минулого два десятиліття від міленіумної межі й коли західні теоретики літератури наголошують на «кінці постмодернізму» (І. Гассан, Л. Гатчен, Ф. Джеймісон, Дж. Нілон, Б. Нікол та ін.), важливо сфокусуватися на визначенні тих «реперних точок», що визнають літературний напрям, що прийшов на зміну постмодернізму.

З огляду на розробку і в зарубіжній теорії літератури, й у вітчизняному літературознавстві (Т. Бовсунівська, І. Кропивко, Б. Шалагінов та ін.) ключових концептів постмодерністського роману й прози загалом (фронтир, трансгресія, карнавал, фрагмент та ін.), важливо зосередити увагу на вивченні трансформацій цих параметрів і чинників постмодернізму уже в постпостмодернізмі, концентруючи історію сучасного роману навколо цих понять як засадничих, що мають бути або розвинені, або заперечені в постпостмодернізмі.

Автор статті уже спробував розвинути теорію фрагменту (І. Кропивку) карнавалу й містерії як метажанрів світової літератури (Б. Шалагінова), аналізуючи специфіку експлікації цих явищ у

постпостмодерністських романах [1; 2; 3], проте ця робота має бути системною й пропоновані теоретичні міркування важливо досліджувати на матеріалах різних європейських і американських літератур, зокрема в парадигмі сучасного роману, якщо погодитися з британськими теоретиками й за вихідну точку брати 2000-й рік як своєрідний вододіл, водночас пам'ятаючи про певну умовність межі завдовжки в один рік і її більшою мірою зручність для теоретичних досліджень, аніж для розуміння сутності явищ і процесів у британському романі.

На матеріалі компендіуму «The contemporary British novel since 2000» помічаємо тенденцію до різних інтерпретаційних векторів усередині однієї історико-літературної праці, відмінність дослідницьких стратегій (Д. Пантер оминає романів до 2000-го р., а А. Раеч у розвідці про Алана Ворнера, навпаки, вважає за доцільне простежити динаміку змін у романістиці автора, починаючи від творів, які передують 2000-му р.).

Спроби західних теоретиків представити історію сучасного літературного процесу, зокрема через аналіз романістики, оприявнює проблему нерозробленості критеріїв, які могли б відіграти об'єднавчу роль під час аналізу творів задля виявлення генетичних зв'язків між модернізмом, постмодернізмом і постпостмодернізмом. Найперше літературознавцям, які працюють над сучасними історіями літератур, важливо розробити *тезаурус* ключових понять (на кшталт фронтир, трансгресія, фрагмент та ін.), щоб уніфікувати матеріали різних дослідників, які працюють із аналізом того чи того автора, задля формування цілісного історичного нарративу, який «приречений» бути теоретичним з огляду на специфіку розвитку сучасної історії літератури. Без наявності такого спільного тезаурусу історії літератури дедалі більше будуть уподібнюватися авторським проектам, які не мають фундаментального значення для літературознавства. Крім того, сама аналіз таких ключових концептів дасть можливість виявити особливості в розвитку літератур, окреслити їх специфіку й самобутність на сучасному етапі розвитку, наприклад, як особливості зображення часу, конструювання ідентичності та ін.

Сучасна історія літератури (наприклад, аналізована в розвідці історія британського роману після 2000-го р.) залучає до реалізації проекту авторські колективи й не є історією одного дослідника, на відміну від традицій, які у вітчизняній американістиці заклала Т.Н. Денисова.

На редактора (редакторів) покладена роль бути «об'єднавчим голосом», який зможе завершити спільний історико-літературознавчий наратив. Для цього розробка тезаурусу ключових понять постпостмодернізму (на рівні філософії, естетики, поезики) є першочерговим завданням для теоретиків і істориків літератури, які працюють над спробою представлення історії сучасного літературного процесу.

Подібної стратегії в українській науці дотримувався літературознавець, дійсний член (академік) НАН України Віталій Григорович Дончик,

який упродовж років працював над багатотомною історією української літератури від давнини до XXI ст. і був редактором «Історії української літератури». Саме він визначав спільні паттерни в структурі кожного тому задля можливості уніфікувати історико-літературний матеріал, написаний різними дослідниками, й не позбутися процесуальності літератури, її репрезентації передусім як процесу, у якому важливо аналізувати розвиток чи занепад певних (стильових, жанрових та ін.) тенденцій, орієнтуючись на об'єктивність і фактологічну достовірність викладу.

Список літератури:

1. Дроздовський Д. «Воскресіння» суб'єкта в англійському постпостмодерністському романі: особливості (пост)реалістичної репрезентації соціальних проблем // Актуальні питання іноземної філології : наук. журн. / [редкол. : І. П. Біскуп (гол. ред.) та ін.]. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2019. №10. С. 62-70.
2. Дроздовський Д. Містеріальний шлях Короля Ліра в неофабулістській репрезентації Роналда Гарвуда: обриси англійського (пост)постмодернізму // Записки з романо-германської філології [Одеський національний університет імені І. І. Мечникова]. Випуск 1(42). Одеса: КП ОМД, 2019. С. 153-160.
3. Дроздовський Д. Постмодерністський роман: жанровий паттерн і мотивно-тематичні комплекси // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 25. С. 62-68.
4. Михед Т. В. Історія літератури: між кенотичним лабіринтом та автаркією // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 30 (69). № 2 Ч. 2. 2019. С. 70-74.
5. The contemporary British novel since 2000; edited by James Acheson. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017. 214 p.
6. The Routledge companion to twenty-first century literary fiction; edited by Daniel O'Gorman and Robert Eaglestone. London-New York : Routledge, 2018. 474 p.

Drozdovskiy D. I. HISTORY OF THE CONTEMPORARY BRITISH NOVEL: PROBLEMS AND GOALS

In the paper, I have discussed the approaches to writing the history of the contemporary (since 2000) British novel. Prof. T. V. Mykhed has outlined the autarky and recursions as factors in the history of literature involving these guidelines in writings on history of literatures (American, British, etc.). The scholar, however, is inspired by the approaches of T.N. Denysova that the provident Ukrainian scholar realized during her work on individual history of American literature. In 2017 and 2019, editions attempting to reveal the philosophical and narrative specifics of the contemporary history of the British novel were published in the United Kingdom. In the paper, I have analyzed the key trends explicated in the chapters of the authors of articles about the contemporary novel; strengths and weaknesses in "The Contemporary British Novel since 2000" were identified, as well as theoretical assumptions about the importance of preparing a theoretical thesaurus of post-postmodernism, which may allow writing a contemporary history of literatures as a unified narrative (particularly, in the genre paradigm of novels) and spotlighting the immanent connections with the previous cultural periods (modernism, postmodernism) at the genre, poetical, philosophical, problematic and thematic levels. The theoretical aspects in the writing the history of the contemporary British novel have been emphasized. An analysis of the historical and literary materials represented in the compendium "The Contemporary British Novel since 2000" demonstrates the lack of common criteria for analysis of contemporary British novels, which affects the authors' different approaches to presenting the material (involving or refusing to consider the novels written before 2000; failure to observe poetical, genre, philosophical features, etc.). Reference points, or key concepts, have been proposed by the author to consider the history of the British novel as a coherent philosophical-aesthetic and genre-narrative phenomenon, which has different invariant representations in contemporary writers of Great Britain.

Key words: history of literature, post-postmodernism, contemporary British novel, theory of literature.